

AJER
AKADEMIC JOURNAL OF
EDUCATIONAL RESEARCH

ISSUE 6

**AKADEMIC JOURNAL
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

November 2024

WWW.AJERUZ.COM

International Scientific Journal
AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
November 2024

Tashkent 2024

**TALABA YOSHLARNI EKOLOGIK TAYYORLASH MAZMUNI VA
TEXNOLOGIYALARNI YANGILASHNING ASOSIY TENDENSIYALARI**

Xusnetdinov Ulugbek Imametdinovich

Qoraqalpoq davlat universiteti Pedagogika va psixologiya kafedrası o'qituvchisi

Аннотация: В статье рассмотрено философско-педагогическое обоснование проблемы формирования экологической культуры личности и общества в условиях деградации Арала и Аральского моря, содержание экологической подготовки студентов и молодежи, а также основные тенденции обновления технологий.

Ключевые слова: Остров, море, деградация, человек, общество, экология, культура, формирование, проблема, философская, педагогическая, студенческая молодежь, содержание, технология, направление.

Annotation: The article examines the philosophical and pedagogical rationale for the problem of forming an ecological culture of the individual and society in the conditions of degradation of the Aral Sea and the Aral Sea, the content of environmental training for students and youth, as well as the main trends in technology renewal.

Key words: Island, sea, degradation, man, society, ecology, culture, formation, problem, philosophical, pedagogical, student youth, content, technology, direction.

Jahonda inson va atrof-muhit o'rtasidagi munosabatlarda tabiatning ekologik muvozanatining buzilishi hozirgi davrning dolzarb muammoliligicha qolmoqda. Bu masalalarni ekologik ong va ekologik madaniyatni shakllantirmasdan, inson va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni uyg'unlashtirmasdan turib barqaror rivojlanishni hal qilib bo'lmaydi. Ta'limni barqaror rivojlanishga integratsiya qilinishi kerak. ESD konsepsiyasi sayyoramiz oldida turgan va o'sib borayotgan ekologik muammolarni hal qilish uchun ta'lim mazmuni va natijalarini takomillashtirish ustida izlanishlar olib bormoqda.

Dunyoda ekoqarash, ekotizim, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'zaro ta'siri, insonning tabiatga estetik munosabati ekologik ong va ijtimoiy madaniyatning integral aloqasi sifatida baholash uslubiy yondashuvlarga imkon beradi. Shu sababli Uzluksiz ekologik ta'lim va iqtisodiyot uchun ekolog mutaxassislarni tayyorlash, insonning atrof-muhit va uning atrofidagi tabiat bilan o'zaro munosabati asosiy ekologik muammolarm ayniqsa, bugungi kunda Yer yuzida aholining tez o'sishi natijasida aholining ishlab chiqarish korxonalarini soni muttasil ko'payib bormoqda, tabiiy resurslardan ko'p foydalanilmoqda, transportning soni va turlari ko'paymoqda. Natijada insonning atrof-muhitga shafqatsiz ta'siri natijasida tabiatdagi antropogen o'zgarishlar doirasi kengayib bormoqda. Yangi O'zbekistonni barpo etishda atrof muhitni muhofaza qilish konsepsiyasida belgilangan "Aholining ekologik madaniyatini oshirish, atrof muhitni muhofaza qilish sohasida davlat organlari faoliyatining oshkoralik darajasini oshirish va fuqarolik jamiyatining rolini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega. Bu borada

O‘zbekistonning iqlimi o‘zgarishi bo‘yicha Parij bitimini amalga oshirish bo‘yicha Harakatlar milliy rejasini ishlab chiqish va qabul qilish, 2019–2030 yillarda O‘zbekistonning «yashil» iqtisodiyotga o‘tish strategiyalari, 2030 yilgacha bo‘lgan davrda barqaror rivojlanish sohasidagi ekologik halokatlarning oldini olish vazifalariga erishish kabi ulkan maqsadlar yo‘lida atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida yangi davlat boshqaruvi tizimini shakllantirish hamda ana shu maqsadga xizmat qiluvchi talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishni takomillashtirish zaruratini taqozo etadi.

Prezident Sh.M.Mirziyoev BMT Bosh assambleyasining 75-sessiyasida ta’kidlaganidek, “Biz Orol bo‘yi mintaqasini ekologik innovatsiya va texnologiyalar hududi, deb e’lon qilish haqida BMT Bosh Assambleyasining maxsus rezolyusiyasini qabul qilishni taklif etadi. Ushbu muhim hujjat tasdiqlangan sanani “Xalqaro ekologik tizimlarni himoya qilish va tiklash kuni” sifatida joriy qilish va amalga oshirish maqsadga muvofiq bo‘lardi”. [4]. 25.11.2021 yildagi 1563-IV-son «Mamlakatimizda «yashil makon» umummilliy loyihasi doirasida belgilangan vazifalar ijrosi ustidan samarali parlament nazoratini olib borishga doir chora-tadbirlar to‘g‘risi»da kabi me‘yoriy-huquqiy hujjatlar ijrosini amalga oshirish talabalarda ekologik madaniyatni shakllantirishning bosh omili sifatida xizmat qiladi. Qoraqalpog‘iston Respublikasi talabalari o‘rtasida ekologik madaniyatni shakllantirish xalqaro ekologik harakat tomonidan pedagogik tadqiqotlar va ta’lim tizimini takomillashtirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilgan, shuningdek, Orol fojiasi haqida umumiy bilim, malaka, ko‘nikma va malakalar ham bo‘lishi kerak, bu esa Qoraqalpog‘iston respublikasi talabalari o‘rtasida ekologik madaniyatni shakllantirish g‘oyasini rivojlantirishning dolzarbligini belgilaydi.

Tabiat bilan inson o‘rtasidagi munosabatlarning tobora keskinlashuvi aholi, ayniqsa, yosh avlodning ekologiya va atrof-muhit muhofazasi haqidagi nazariy hamda amaliy bilimlarga bo‘lgan ehtiyojini oshirmoqda.

Aslida, ekologik madaniyat – ekologik ta’lim, tarbiya va rivojlanishning yaxlit mahsuli, natijaviy jihati hisoblanadi. Bu darajaga erishgan inson nafaqat ona-tabiatimiz go‘zalliklarini ko‘ra oladi yoki unga baho beradi, balki o‘z amaliy faoliyati bilan uni yaxshilashga, millatimiz ravnaqi uchun tabiiy muvozanatga putur yetkazmasdan qayta o‘zgartirishga harakat qiladi.

Biroq Qoraqalpog‘iston respublikasidagi OTMLar amaliyotining tahlili shuni ko‘rsatmoqdaki, aksariyat talabalarning ekologik madaniyat darajasi pastligigicha qolmoqda, professor-o‘qituvchilarning ekopedagogik tayyorgarligi esa bugungi kun talablariga javob bermayapti. Oqibatda, atrof-muhitga nisbatan loqaydlik, ma’suliyatsizlik munosabatlari hamon hukmronlik surmoqda.

Pedagogika fanida ekologik ta’lim va tarbiya mavzusi bo‘yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan, o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar nashr etilgan. Bir so‘z bilan

aytganda, ekologik ta'lim va tarbiya nazariyasi o'z o'rniga ega bo'lgan bo'lsada Qoraqalpog'iston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida talabalar ekologik madaniyatini shakllantirish muammosining mohiyati mustaqil tizim sifatida batafsil ochib berilmayapti. Bu borada mazkur sohaga ixtisoslashgan ayrim pedagog olimlar, amaliyotchi mutaxassis o'qituvchilar o'rtasida vujudga kelgan bir-birini o'zaro tushunmaslik, ilmiy-pedagogik jihatdan turli xil noto'g'ri qarashlar, talqinlar mavjudligini ham alohida ta'kidlab o'tish darkor. Bu holat OTM talabalarida ekologik madaniyatini shakllantirish masalasining pedagogika nazariyasida, ayni paytda OTMlar tizimida kamchilik va nuqsonliklar bilan samarasiz amalga oshirilayotganligidan dalolat beradi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi talabalarida ekologik madaniyatini shakllantirish mazmuniga alohida ekologik ma'rifiy tizim (ekologiya ta'lim, tarbiya va rivojlanishning mushtarak uyg'unligi) sifatida qaralmayapi, mazkur tizimni boshqarishning tarkibiy qismlari, ya'ni, ekologik ma'rifiy jarayonlarni rejalashtirish, uni amalga oshirishga tayyorgarlik ko'rish, jarayonni amalga oshirish, nazorat qilish va unga metodik xizmat ko'rsatish mohiyati hamon ochib berilmayapti.

Eng muhimi, bu sohadagi ishlar masalaning tarixiy-pedagogik tahliliga tayanilmasdan, ya'ni muammoning paydo bo'lishi, rivojlanish sur'ati va istiqbollari ob'ektiv baho berilmasdan, tizimsiz amalga oshirilmoqda. Bu esa uning shaxs, jamiyat va davlat buyurtmasi sifatida maqsadli amalga oshishiga, kelajak istiqboldagi rivojlanish yo'nalishlarini to'g'ri belgilashga to'sqinlik qilmoqda. Zero, masalaning tarixiy ildizlari aniqlanmasdan, bugungi holatiga har tomonlama tizimli baho berilmasdan, uning rivojlanish tendensiyalarini maqbul tarzda aniqlash mumkin emas. Tarixiy pedagogik tadqiqotlarning maqsadi shunday qonuniyatlarni aniqlashdan iboratki, bu qonuniyatlar faqat yaqin va uzoq tarixni o'rganishni emas, shu bilan birga masalaning hozirgi ahvolini, undan ham muhimi- kelgusini belgilash imkonini bermog'i lozim.

Sovet hukumati Orol dengizining halokatini ushbu tabiiy va antropogen ofatning asosiy aybdori deb hisoblagan bo'lsa, Orol dengizidan foydalanish va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini rivojlantirish g'oyasi inqilobdan oldingi olimlarga tegishli edi. Xususan, A.I. Voeykov (1908) iqtisodiyotni oqilona boshqarish bilan Orol dengizining iqtisodiy samarasi mutlaqo asossizdir, chunki undan olinadigan daromad (baliqchilik, dengiz transporti) iqtisodiyot va ayniqsa sug'oriladigan yerlarning rivojlanish foydasiga qaraganda ancha kam deb ta'kidlab o'tgan. Xuddi shu fikrni 1913 yilda olim bo'lmagan, balki chor Rossiyasi suv xo'jaligi boshqarmasining sobiq boshlig'i, Rossiya taraqqiyoti bosh boshqarmasi direktori knyaz V.I. Masalskiy ham aytib o'tgan [7]. Uning fikricha, asosiy maqsad mintaqaning barcha suv resurslaridan foydalangan holda yangi Turkistonni barpo etish va o'n millionlab gektar yangi yerlarni o'zlashtirish va rus sanoati uchun zarur bo'lgan paxta homashyosini yetkazib berishni nazarda tutganlar.

1872 yilning 14 noyabrida fon Kaufman Aleksandr II ga maktub yo‘llab, Xevaga yurish boshlab, xonlik poytaxtini egallashga uning qo‘shinlarini yanchib tashlash orqali chor qo‘shinlarining kuch-qudratini namoyish qilish payti yetkanligini aytdi. Shuningdek, Kaufman “Biz Orolni o‘ylashimiz kerak. Biz shunday qilishimiz zarurki, Amudaryo bilan Sirdaryoning suvlari Orolga yetib bormasin. Bu suvlar paxta uchun ishlatilsin. Orolga esa Sibirdan suv keltirish lozim. Ana shundagina Turkistonni mustamlaka sifatida tutib turishimiz mumkin bo‘ladi”, - deya bundan bir yuz qirq yil burun Orol dengizining qurishi orqali butun Turkistonni mustamlakaga aylantirishni bashorat etgan edi.[6]

Ekologik va ekologik kompetensiyalar tizimini shakllantirishning jihatlaridan biri bu Qoraqalpog‘iston Respublikasining mahalliy biotsenozlarini o‘rganish bo‘yicha tabiiy sharoitlarda o‘qituvchi va talabalarning birgalikdagi ishi. Qizil kitob, muhofaza qilinadigan turlar, muhofaza qilish holati, bioxilma-xillik, biotsenozlarni muhofaza qilish, iqtisodiy va ekologik faoliyat asosiy ekologik bilimlar va ekologik tushunchalarning ustuvor bloki sifatida belgilangan.

Bajarilgan ishlar natijasida talabalarda quyidagi *ekologik* kompetensiyalar shakllanadi:

- ekologik jihatdan asosli xatti-harakatlarning mavjudligi: ularning ijtimoiy va ekologik faoliyati natijalari uchun javobgarlik;
- tadqiqot va izlanish qobiliyatlari;
- tabiiy sharoit va resurslardan foydalanish jarayoniga o‘tgan -avlodlar tajribasini kiritish imkoniyati;
- tabiiy sharoit va resurslarni aniqlash va tasniflash qobiliyati;
- mahalliy darajada tabiiy sharoit va resurslarni o‘rganish, foydalanish, muhofaza qilish, ko‘paytirish qobiliyati;
- ekologik o‘z-o‘zini tarbiyalash istagi va tayyorligi ;
- barqaror rivojlanish konsepsiyasi tizimida tabiatni oqilona boshqarish malakalari;
- ijtimoiy muhit muammolarini mahalliy va mintaqaviy tadqiqotlarga jalb qilish qobiliyati.

Shunday qilib, ekologik toza dizayn va sog‘lom rivojlantiruvchi ta’lim muhiti ekologik ta’lim samaradorligini ta’minlash va o‘quvchilar shaxsini ijodiy o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun yangi imkoniyatlar va resurslarni ochib beradi.

Talabalar inson uchun ekologik madaniyatning ahamiyatini tushunadilar (oddiy g‘oyalardan rasmiy g‘oyalarga, ba’zi hollarda esa qadriyatni amalga oshirishgacha). Ular tabiiy ekotizimlarning nomutanosibligiga olib keladigan, “tabiat – inson – jamiyat” tizimi munosabatlaridagi uyg‘unlikni buzuvchi ekologik huquqbuzarliklarning jamiyatga zidligini anglaydilar. Atrof-muhitga oid bilimlarning boy zaxirasi talabalarga ijtimoiy muhitda ekologik ma’lumotlarni tarqatishda ijodiy tashabbus ko‘rsatishga imkon berdi.

Ijtimoiy-tabiiy muhit bilan faol munosabatda bo'lgan talabalar tabiiy muhitni, tajribani estetik jihatdan idrok etadilar, ular bilan muloqot qilishdan zavqlanadilar, yovvoyi tabiat olamini aks ettiruvchi badiiy namunalarga qiziqish bildiradilar; o'zlari yashaydigan joy haqida yangi g'oyalarga ega bo'lishadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 2023-yil 30-aprel kuni o'tkazilgan O'zbekiston Respublikasi referendumida umumxalq ovoz berish orqali qabul qilingan.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2030 yilgacha bo'lgan davrda O'zbekiston Respublikasining atrof-muhitni muhofaza qilish kontsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5863-son farmoni Toshkent, 2019 yil 30 oktyabrg'.
3. Mirziyoev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutqi. – Toshkent : O'zbekiston, 2016. - 56 b.
4. Avezov Sh. Ekologik ma'rifiy texnologiyalar va ularning mohiyati / "Pedagogik va axborot texnologiya: yutuqlar va istiqbollari", Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. -Toshkent: T.N.Qori-Niyoziy nomidagi O'zPFITI -2002. -B. 20-22.
5. Avezov Sh. Ekologik pedagogikaning mazmuni va mohiyati // "Xalq ta'limi". – Toshkent. -1998. - 1- son. -B.– 68–70.
6. Feruz. Shoh va shoir qismati". Davlatyor Rahim. Shixnazar Matrasul. G'ofur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa birlashmasi.1991 y.-128 b.) Rusiya shohining yovuz niyati.32-sah.
7. <http://www.cawater-info.net/aral/aral3.htm>

AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)
international scientific journal
6-son

Nashr qilingan sana: 27.11.2024.
Shrift: "Times New Roman".

“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog‘iston ko‘chasi, 116/6.
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172